DE MORTE CAVSSA PARTVS MEDICA QVIDEM DISPVTATIO SED FORENSIBVS NEGOTIIS tractandis necessaria.

Auctore
MARSILIO CAGNATO.

ROMÆ, Apud Aloysium Zannettum. MDCII.

Superiorum Permissu.

DE MORTE CAVSSA PARTVS DISPVTATIO AVCTORE MARSILIO CAGNATO

IN contractibus societatum ab officio nomen habentium (quod est tam frequens, quam Vrbi Romæ, & Romanæ curiæ peculiare) si vita mulieris alicuius nominata sit, illius periculo, qui pecuniam commodat, ea solet exceptio apponi; dum neq; ex partu, neque caußa partus moriatur; eaq; de caussa sæpe Medici requiruntur, qui cognoscant, & iudicent, vtrum mulier ex huiusmodi caußa interierit. Itaque non erit minus vtile, quam iucundum inuestigare, & definire, quæ nam mulieres dici debeant ex partu, & caussa partus decedere. Et quia magna est partus, & grauiditatis coniunctio, atque cognatio, & solet in eisdem contractibus exceptio grauiditatis adhiberi, & par vtriusque ratio videtur eße, de grauiditate quoq; differetur.

Videtur autem inprimis statuendum,

Vtrum partus & grauiditas censenda sit res naturalis, an præter naturam, namque, hoc ignorato, non

 potest

potest vere, ac firme id, quod proponitur, definiri.

Grauiditas videturmorbus.

Quę igitur mulieres vterum gestant, neque non eæ, quæ pariunt, vel peperere, tot afflictantur laboribus, tã que grauia patiuntur, vt videri possit vtraque res præter naturam. Sane constat, grauidis casus eiusmodi euenire, cuiusmodi passim exercere solent ægrotos, horrores scilicet, fastidia, absurdarum rerum appetitionem, vomitiones, doloresque varios, & febres ipsas: quæ, symptomata à Græcis dicta, morbum vt vmbræ corpora (trita ex Gal. similitudine lib. de symptomat. differ. c. 1.) comitantur. quamobrem grauiditas morbus quidam videri potest, à quo sæpe mulieres interficiuntur.

Partus videtur morbus.

Sed & partum sæpe casus sequuntur grauissimi, & mors ipsa alias dum pariunt, in ipso scilicet partus articulo, alias simulatque peperere, alias serius. solent autem puerperis accidere purgationes immodicæ, vel nullæ, vel non pro naturæ modo, item febres, dolores ad vterum, ad lumbos, ad corpus vniuersum, vlcera, & apostemata, (vt à medicis dici solent) quæ sequitur animi defectio, & nonnumquam interitus. Nec defuere, qui diserte, & palam docuerint partum esse morbum, vt Aponensis Conciliatoris diff. 106. ex Auicenna vi. 3. tr. 1. c. 2. quoniam est cuiusdam articuli magna, & singularis disiunctio. itaque & in ægris puerperis decretorios dies nonnulli dicebant obseruandos inita ratione à die ipso partus, non à die febris, statuentes febrẽ illam esse partus veluti symptoma. Hipp. *autem, tã grauiditatem, quam partum, docuit, statis dierum periodis*

dis perinde atq; morbos indicari. Sed noui etiã quosdã Iu-risconsultos existimasse pregnantem mulieré ægrã esse.

Verum è contrario grauiditatem, & partum res esse naturales, & naturæ consilio congruenteis, debet earundem finem considerantibus persuasum esse: nam procreatio est opus maxime naturale, quod & satis est per se manifestum, & est ab Arist. traditum lib. 2. de anima loco vulgatissimo, quamobrem tum grauiditas, tum partus est maxime secundum naturam, nec per se vmquàm est præter naturam, sed ita solum, si quid, quod naturæ aduersetur, ei adiungitur, vt febris, dolor, vlcus & similia, qui vel morbi sunt, vel casus morborum comites; at grauiditas & partus morbi non sunt, cumq; auctores, cuiusmodi Aponensis diff. 106. & reliqui, quos enumerare superuacaneum sit, recipiant, partum alterum esse, alterum non esse naturalem, eo demonstrant, partum sua natura morbum non esse, cum enim alter sit naturalis, non potest esse morbus, nam res est morbus, omnium confessione, præter naturam.

Grauiditas & partus non sunt morbi sed res naturales, per se nunquam præter naturam.

Nec probatur, esse partum, & grauiditatem morbos, argumento ab ijs casibus sumpto, qui grauiditatem, partumque sequuntur: nam fastidia, horrores, vomitus, & reliqua ante memorata, etsi possunt dici symptomata, vt nomen hoc symptoma omnem affectum significat, (quod & ipsum notum est, ex lib. de symptom. differ. c. 1. apud Galenum) non tamen est grauiditas morbus, nisi translate velimus dicere, morbum esse naturalem, vt de senio dicebat Arist. lib. 5. de gen.

Symptomata, grauiditatẽ, & partum comitantia, vt [illegible] cipienda.

Grauiditas translate ci potest morbus

ani-

animal.c. 4. sed quemadmodum victum, & discipli-nas cum labore adipiscimur, quarum tamen consequendarum principia nobis à natura tradita sunt (ne quis omnem existimet laborem esse præter naturam; nisi ignauus homo sibi persuadeat, & vitam, & valetudinem, & virtutes ab hominis natura alienas, quo nihil magis absonum dici, cogitariue potest) ita natura comparatum est, vt animalium præstantissimum, magno parentis labore gestetur vtero, & maximis doloribus edatur in lucem, atq; adeo summum gaudium ex sobolē nobilissima singulari laboris, & doloris genere compensetur; hoc, inquam, naturà comparatum est, eoque efficitur, grauiditatem, & partum res esse naturales. Quod si tandem illa, quæ prægnantes, & puerperæ patiuntur, statuamus proprie dici symptomata, non idcirco tamen grauiditatem dicemus, aut partum esse morbum, sed prægnantibus, aut puerperis vere morbum aliquem adesse, quem dicta symptomata sequantur, ipsam vero grauiditatem, atque partum inter caussas potius, referri oportere, vt paullo post explicabitur. Etenim, concepto semine, tamquam re aliena, virtus naturalis mulierum præsertim, quæ nondum huic sunt labori adsuetę, nouitate quasi deterrita, suo languidius munere fungitur, calore scilicet ventris insito nonnihil fracto, & remisso, quę frigida intemperies quædam est, quam sequitur vitiosa concoctio alimenti, quamobrem citantur vomitus, fastidia, rerum alienarum appetitio, & reliqua, quæ dicta sunt, & symptomata vocabantur.

Grauiditas, & partus possunt dici caussæ morborum.

Nec

Nec mouet etiam Iurisprudentum opinio, quoniam è contrario alij non minus probati eiusdem auctores prudentiæ negarunt grauiditatem esse morbum, immo rem esse naturalem (vt ante dixi) acceperunt, & omnino constituerunt. Itaque non est pręter naturam conceptus & grauiditas, sed morbi ab ea exorti, & symptomata, quæ illos comitantur: quæ sæpenumero tam leuia sunt, vt omnino negligantur, & eo solum ęstimentur, quo sunt conceptus, & grauiditatis indices, eaq; simpliciter grauiditas naturalis vocatur. aliquando vero tam grauia sunt, vt fœtus corrumpatur, & mulier periclitetur, ac nonnumquam moriatur. eaque dici potest grauiditas præter naturam. quibus similia est dę partu accipere: non est enim partus morbus: Verum qui casus partum sequuntur, alij vertus morbi sunt, alij vero symptomata, quæ morbos sequuntur à partu, tamquam à caussa, profectos, nam febres, vlcera, inflammationes, quæ à partu relinquuntur, morbi proprie sunt, purgamenta vero vel nimia, vel iusto pauciora, aut nulla, dolores, animi defectiones, tamquam symptomata, morbos modo dictos sequuntur. Nec mouet idem Aponensis, cum Auicennam interpretatur, de partu, quasi de morbo, locutum; quoniam dixit, fieri quandam maximam articuli disiunctionem; nam licet primo animaduertere, & declarare, cuiusnam articuli disiunctio illa sit, deinde morbus sit, an non. Os igitur vteri insigniter aperiri, hoc est quidem necessarium, & à Galeno cum admiratione traditum lib. xv. c. 7. de vsu partium,

Grauiditas aliqua præter naturã.

Symptomata partũ sequentia.

Aponensis opinio.

Cuius articuli disiunctio in partu fiat.

„ tium, cum inquit, Quod os quidem eo vsque aperi-
„ tur, vt possit fetibus facilem prebere exitum, nemo igno-
„ rat, sed quo pacto id accidat, mirari possumus, intelli-
„ gere non possumus. at natura tum hæc, tum alia omnia
„ in partu animalis admiranda machinatur commenta,
„ etenim diligenter prouidit, quo pacto fœtus, qua conue-
„ niebat figura, ad collum matricis perueniret, nec minus,
„ quo pacto, dum ipsum peruaderet, nullam partem sau-
„ ciaret, neue colon luxaret. Os ergo vteri maxime in
partu pandi necessarium est. quod pari cum admiratio-
ne Auicenna loco eodem repetijt, inquiens, Aperitur ma-
„ trix apertione tali, cuius similem non valeat efficere in
alia hora. Verum adiecit alterum, cuius mentionem
Galenus non fecit, scilicet, Et necessarium est, vt separ-
„ rentur quædam iuncturę, & sustententur adiutorio
„ Dei excelsi præparante, vel disponente eas ad illud, dein
„ de reuertente eas ex proximo ad continuationem natu-
ralem. vult hic Auicenna, præter vteri aperitionem, fie-
ri cuiusdā articuli disiunctionem, & continuitatem in-
tercipi, quem articulum non nominauit, sed iactatur
vulgo, pubis ossa disiungi: hoc tamen, vt sensus testi-
monio caret, ita est à naturæ consilio alienum, quæ tan-
tam adhibuit diligentiam ad coniungendum ossa Ilij in-
teruentu chartilaginis in parte antica, vt hoc solo in-
telligamus, nullam debuisse fieri eiusmodi ossium disiun-
ctionem. contra vero in parte postica eadem Ilij ossa, qua
parte propinquissima sunt, infi[illegible]licet, minime con-
iunguntur, & in feminis quoque (quod Vesalius di-

serte

ferte scripsit lib. 1. de hum. corp. fabrica cap. 29.) magis, quam in viris disiunguntur. quo licet intelligere, si qua fiat ossium de sua Sede demotio, in postica fieri parte, Ilij ossibus ad exteriora modice repulsis: itaque & summum parientium dolorem in parte postica circa eadem Ilij, siue coxendicis ossa percipi. testaturq; Ambrosius Paraeus lib. 23. cap. 13. se pubis ossa, dissectis à partu statim puerperis, numquam distracta reperijsse, Ilij quidem ossa ab osse sacro digiti interuallo diuulsa: & se se interdum difficulter parientibus adstantem auribus sonum diuulsionis, & manu ossium distractionem percepisse. itaque articulorum hæ fuerunt disiunctiones ab Auicenna indicatę, qui non temere plurium numero dixit, quadam iuncturæ, quia vt Ilij duo sunt ossa inter quæ sacrum os intercedit; ita duos necesse est articulos esse. Sed & Gentilis Auicennæ interpres, & Gabriel Zerbus scribens de partu naturali, hoc de femoris osse, idest, coxendicis, siue Ilij, non de osse pubis, accepit, & probati anatomes auctores hanc omnes sententiam subscribunt. Qualis autem cumque sit ea disiunctio, morbus certe non est: quod nec Auicenna dixit, nec ratione probari potest: Sed è contrario, rem esse naturalem (est autem morbus præter naturam) eo accipimus, quod sponte, ac momento tollitur, nec opem medicam postulat: neque enim Galenus vocat morbum, nisi tempus aliquod affectus permaneat, trito, & peruulgato documento ex lib. de diff. sympt. c. 1. & in verbis ante repetitis ex lib. 15. de vsu part. c. 7. satis hoc demonstrauit, cum

naturæ studium exposuit ad fætus egressum ex vtero, & illarum partium tutelam, per quas egreditur. quo percipitur, partum esse functionem prorsus naturalem. vt omittam interim, mulieres esse non paucas, quæ partus laborem floccifaciunt, eumque se facilius ferre asseuerant, quam cum semel panem conficiendo, aut vestium sordes abluendo laborant. Quodque à nonnullis dicitur, a die partus, tamquam morbi, ineundam dierum, quos vocant decretorios, rationem in affectibus, qui partum sequuntur, hoc ab Hippocratis sententia alienum esse, ostendi in propria de ea re disputatione, ipse enim Hippocrates à die morbi per se, a die partus ex accidenti, supputabat.

Dies decretorij supputandi à die partus per accidēs, nō per se.

Quod vero idem doceat statis dierum periodis morborum instar grauiditatem, & partum iudicari; hoc non magis probat, hos morbos esse, quam si fructuum exortum, & maturitatem dicerem morbos esse, & omnium rerum exortum, & perfectionem item esse morbum, si quidem omnia hæc suas habent periodos, vt morbi suas. Auctor est Aristoteles lib. 2. de ortu, & interitu, inquiens, omnium est ordo, & omne tempus, & vita mensuratur periodo. vanum ergo est, si dico, morbum esse quicquid periodo mensuratur. nec Hippocrates voluit significare, partum esse morbum, sed illam periodorum rationem, quam in partu docuerat, morborum similitudine confirmare. Itaque nec grauiditas, nec partus morbus est, sed res vtraque per se naturalis est.

Tria nos rerum genera immutant.

Verum scire expedit, tria esse rerum genera, à quibus

bus permutamur; quorum primum est, in quo, vt viuamus, necessario versamur quidem, ab eo tamen non lædimur necessario, sed plerumq; iuuamur, ea vero sunt, de quibus Galenus libro art. med. c. 8: aër, alimentum, excrementum, somnus cum vigilia, labor cum quiete, animi affectus: alterum vero est, in quo non versamur necessario, sed à quo necessario, cum nobis occurrit, lædimur, vt venenum, verbera, & quę sunt huiusmodi: tertium est, cui conuenit cum secundo, quoniam in eo non versamur necessario, vt viuamus, & cum primo, quoniam ab eo non lædimur necessario, sed pro eius modo alias salutare, alias noxium est. H*ęc ipsa est,* V*enus, à qua non longe abest grauiditas, & partus, sed Veneris commoda & incommoda sunt à nobis explicata libro de* Continentia*. grauiditatem quoque & partum (etsi labores magni sunt) si pro naturæ fiant modo, salutares esse, cum docemur illarum experimento mulierum, quæ dum liberis operam nauant, melius valent, viduę vero, & continentes frequenter ęgrotant: tum suadet grauissimorum auctoritas scriptorum: nam* Hip*pocrates lib. de* V*irginib. inquit.* Ego *vero has iubeo,* „ *quæ hæc patiuntur, cum viris quam citissime habita-* „ *re: si enim conceperint sanæ fiunt. quibus illi similis accedit ratio, qua Socrates mortem naturalem docebat esse iucundam, quoniam naturæ lege quadam iucunditas ijs rebus adiungitur, quę secundum naturam fiunt: sic igitur quę secundum naturam fiunt, eà salubria quoque esse, censemus.* Ergo *tum grauiditas, tum partus*

Grauidita[s] & partus [sa]lutares sū[nt]

si secundum naturam fiat, salutaris existimandus. Itaque nec moritur mulier vel grauida, vel puerpera si secundum naturam hęc eueniant.

Grauida, & puerpera quãdo moriatur.

Moriuntur cum alienum quid & prater naturam, & illud graue, contingit: quamobrem tum grauiditas, tum partus dicitur fieri prater naturam.

Origo rerũ præter natură in grauidis & puerperis, interna.

Qua vero aliena contingunt grauidis, alia internam alia externam originem habent: interna est origo, si ob hiatum vteri menses grauidis singulis mensibus prodeant, si acetabula sint plena pituita, si acris pituita in ventrem à capite delabatur, & alui fluorem excitet, si lumborum & ventris dolores oriantur, si biliosa sit, & inde febres fiant, & regio morbo afficiatur, si repente mamma gracilescant, & lac non appareat, si pituitosa sit, & caput idcirco doleat, febriat, & corpus colore plumbeo perfundatur, si lienosa sit, si vteri flatuosi, densi, magni, parui, & quacumque ratione ad abortum faciendum proni. Extrinsecus vero nascuntur similes affectus, si mulier onus leuauerit, si percussa fuerit, si saltauerit, si abundantius, aut parcius alimenta, potusque acceperit, si timore, & consternatione correpta fuerit, si vociferata sit, & alias intemperanter vixerit, si quoque prater consuetudinem, acria, amaraue comederit, aut biberit: nam ex omnibus commemoratis fætus corrumpuntur, & mulieres in periculo versantur. Quod & magistra experientia innotuit, & ab Hippocrate *proditum est libro primo de morbis muliebribus.*

Origo earundem rerũ externa.

Non

Non solum autem ab his fœtus corrumpuntur, & ipsæ prægnantes intereunt, sed nonnumquam eadem hæc ad tempus partus perducuntur, ipsumq; partum difficilem reddunt, quem tamen peculiariter aliæ graues excipiunt affectiones, à quibus & mulieres pereunt: si videlicet purgatio non fiat debita, vel fiat immodica, si secunda non egrediatur. Purgatio *vero non fit, quia solent vteri à partu inflammari, & durescere: quapropter occludũtur, & idcirco alias putrefactis purgamentis vlcera in vtero nascũtur, alias venter intumescit, & lien, & crura, & dolores fiunt ad lũbos, & viscera, et ad omnem corporis partem, fiunt quoq; rigores, & febres, & deliria, & surditas, & cæcitas, & sanguinis vomitus.* Purg[illegible] mulieb[illegible] cur non

Fiunt vero immodicæ purgationes ore vteri ob violentum fœtus egressum amplificato, & venis quibusdam ruptis, & ea propter etiam febres, rigores, horrores, cibi fastidia, macies, imbecillitas, pallor, tumor. Si secunda intus relicta sit, febres, & dolores fiunt magni, & alias purgamenta fiunt parcius, alias abundantius, quam par est, venter augetur, & durescit, febres & rigores fiunt. Purga[illegible] nes im[illegible] dicæ.

Quæ vero de partu dicta sunt, de abortu quoque dicta putabis, qui nihil aliud esse à multis creditur, quam partus intempestiuus: & ex abortu nõ secus atq; ex partu grauia patiũtur, & in simili discrimine versantur: siquidem tum grauidæ, tum puerperæ, & abortum facientes ex dictis incommodis non paucę moriuntur. Abortu[illegible] dem & [illegible] tus rati[illegible]

Aliæ tamen citius, aliæ serius, pro corporis, & affe-

ctionis ratione, vt inquit Hippocrates lib. 1. de morb. muliebr. n. 53. & pregnantem biliosam, & ægram speciatim dixit lib. eiusdem num. 42. vno & triginta diebus plerumque interire. & n. 44. puerperam pituitosam dixit mori diebus quinque, & quadraginta, deq; alia, cui purgatio non facile procedit lib. eiusd. n. 52. & 53. dicebat, non excedere vnam & vigesimam diem.

Periculũ in [partu inte]ritus ex [p]artu quam [di]u manet. Purgatio[ni]s à partu [t]empus.

Periculum scilicet interitus ex partu tamdiu manet, quamdiu purgatio à partu naturaliter procedit, & diutius, si quid præter naturam contingat. Naturaliter autem Hippocrate auctore libro de natura pueri n. 10. & lib. 1. de morb. muliebr. n. 89. Si fœtus fœmina sit purgatio diebus fit duobus, & quadraginta, licet fieri possit citra periculum diebus viginti quinque, si vero masculus sit diebus triginta, licet viginti quoque citra periculum fieri possit; quamquam longius etiam huic purgationi spacium Moses tribuisse legatur, nam edito mare dies tres & triginta, edita femina duplum, scilicet sex & sexaginta constituit Leuitici c. 12. quod vero Hippocrates docuit illud est, quod est proditam ab Auicenna 21. 3.tr. 2. c. 33. quodque veluti compendium est eorum, quæ de partu ab Hippocrate tradita sunt, de quibus ante dictum est. Partus, inquit, *Auicenna non extenditur in masculis vltra triginta, & in feminis vltra quadraginta dies, & plus parum. & accidunt fœtis ægritudines plurimę, sicut fluxus, & retentio sanguinis, quare perducit fluxus sanguinis ad casum virtutis, & perducit retentio menstruorum ad*

[A]uicēnæ [lo]cus per [pe]nditur.

febres

febres prauas, & apostemata, & multoties accidit ,, *exitura in partu difficili: & quandoque accidit eis in-* ,, *flatio ventris; & fortasse moriuntur, & sanguis qui-* ,, *dem partus vehementioris est nigredinis, quam san-* ,, *guis menstruorum, & quoniam est retentionis longioris* ,, *spacij. Hæc Auicenna, cuius sententiam nec Aponen. diff. dicta* 106. *nec* Iacobus *de partibus recte accepit; putant enim, sermonem hunc esse de tempore partum prægresso, in quo paritura percipit aliquas affectiones, quæ sint futuri partus indices: sed ea vana est interpratatio, quam nec rationibus, nec auctoritatibus probarunt. Verum loquitur Auicenna de tempore, quod sequitur partum, & posterior* Interpres *pro eo, quod vetus interpratatio habet,* Partus *non extenditur, habet, enixatio, siue enixæ tempus non extenditur &c. & est tempus puerperæ purgationi destinatum, de quo modo ex* Hippocrate *loquebamur. & cum dixit vltra quadraginta dies, subiunxit ea, & plus parum, ob duos dies, quos* Hippocrates *vltra quadraginta memorauit, in quo interpretes Auicennæ cęcutiuiße, iam constat. Illud recte Aponensis loco antedicto scripsit, Tempus au-* ,, *tem purgationis femellæ quadraginta ponitur diebus,* ,, *de generatione embrionis &c. scilicet hic est locus* Hippocrat. *in libro de natura pueri, de quo ante dictum est.*

Aponen Iacobus partibus tantur.

Quod vero adiecit Aponen. ex Leuitico, Mosen vetuisse, puerperas tamquam immundas ingredi in Sanctuarium, nisi post diem octogesimum in partu feminæ, & post quadragesimum in masculo, hoc videtur quadam

Locus l sis.

dam egere correctione, nam Leuitici c. 12. *fit mentio in partu masculino dierum triginta trium, & feminino dierum sexaginta sex, & licet fiat mentio dierum septem purgationis in maribus, & quatuordecim in feminis ex quibus cum triginta fiunt quadraginta, & cum sexaginta sex fiunt octoginta, tamen non constat, Mosen voluisse, dictos septem in mare seorsim accipiendos à triginta tribus, & quatuordecim in femina similiter seorsim accipiendos à sexaginta sex, vt ex his fiant octoginta, ex illis autem fiant quadraginta, hoc inquam non constat: cum septem possint cum ipsis triginta tribus tãquã pars quędã totius eius numeri, & quatuordecim cum sexaginta sex similiter connumerari, Sed hoc obiter.*

Purgatio sane à partu in maribus est dierum triginta, & in feminis duorum & quadraginta, quod in vtroq; tempus est longissimum. hocq; de partu naturali accipiendum est. alias vbi aliquid partui contingit præter naturam, vt potest purgatio ante debitum tempus cessare, ita potest vlterius produci, atque adeo incertum est tempus ex partu moriendi, nam potest mulier in partu tam maris, quam feminæ intra vigesimum diem à partu interire, vt dictum est lib. 1. *epid. sect.* 3. *de Philini vxore, quæ in ipsa vicesima mortua est, & de vxore Dromeadis, quæ sexta die interijt, & lib.* 3. *sect.* 2. *de ea, quæ decumbebat in Mendacium foro, quæ perijt die decima quarta. potest quoq; puerperæ ęgritudo extendi vltra dies dictos triginta in maribus, & quadraginta in feminis: etenim idem* Hippocrates *lib.*

[In]certum tẽ[pus] morien[di e]x partu.

1. Epidem.

1. Epidem. sect. 3. ægrum 5. Epicratis vxorem, cum postridie à partu febre correpta esset, dicit, perfecte iudicatam, hoc est liberatam die octogesima, & lib. 3. sect. 3. ait in Thaso decumbentem apud frigidam, cum à partu purgatio facta non esset, & febris acuta corripuisset, mortuam die octogesima (vtraque femellam pepererat) itaque ægritudinem ex partu perductam docuit ad diem vsq; octogesimum. Sed non est hic status, & immutabilis in huiusmodi ægritudinibus temporis terminus, nam potest multo longior fieri progressio pro ægritudinis natura: neque enim à partu morbi fiunt dumtaxat acuti, sed fiunt multi quoque diuturni, qui ad multos menses producuntur; quamobrem intelligimus terminum dierum triginta, vel quadraginta, non esse, vltra quem ex partus caussa mulier non moriatur, sed vltra quem morbus non fiat, qui sit partui imputandus. nam caussa partus dumtaxat oriri morbum existimamus, cum intra tempus oritur, quo purgationes à partu prodire solent, vt dictum est, habita marium & feminarum ratione. intra id vero tempus quacumque die mulier ægrotarit, partus caussa, vel occasione incidisse in ægritudinem dicenda est, (etsi constaret caussam aliam quamcumque ad partum accessisse) Hippocrates enim aliquando scripsit, ipso die partus ortam esse ægritudinem vt lib. 3. Epid. sect. 2. ægro 12. vt etiam die abortus dixerat in ægro 10. aliquando vero postridie à partu, vt lib. 1. Epidem. ægro 5. & 11. aliquando tertio die, vt in eodem 3. Epidem. sect. 3. ægro 2. aliquan-

Tēpus, q[uo] morbus [...] scitur e[x] partu.

do die quartodecimo, vt lib. 1. Epidem. sect. 3. ægro 4.

Hippocrat. partũ, abortum, & grauiditatem, tãquã caussas morborum quasdam recenset.

Nec dubitandum eas mulieres partus caussa, vel occasione ægritudine correptas quoniam Hippocrates non alia de caussa partum memorauit, quam vt caussam indicaret ægritudinis, vt cum abortum memorat lib. eod. 3. sect. 2. ægro 10. & 11. & grauiditatem vt lib. 1. sect. 3. ægro 13. Sic enim solet, caussas ægritudinum afferre, vt patet ex alijs narrationibus, ac præsertim in mulieribus, quæ vel citra partum, & abortum, & citra grauiditatem ægrotarunt. sic enim ad finem lib. 1. Epid. in Melidia paucitatem mensium accusauit, & in 3. lib. sect. 3. in Thaso mulierem dixit ex mœrore cum occasione ægrotasse, & ex simili caussa Dealcis vxorem, & in 7. lib. Cleomenis vxorem ex lassitudine, & Pausaniæ filiam ex fungi esu ægrotasse narrauit. Sed & in alijs multis caussas ægritudinum recensuit, vt lassitudinem, potationem, exercitationem intempestiuam, calefactionem, victum prauum, cursum, venerem, quibus manifestum fit, abortum quoque partum, & grauiditatem, tamquam caussas ægritudinum narratas esse. Nec dubitandum quia non dixerit ex grauiditate, vel abortu, aut partu morbos exortos, vt dixit, ex lassitudine, ex potatione, & similia, nam satis superque notum existimabat, hasce caussas esse morborum: immo cum in hisce narrationibus memorato partu, aut abortu, aut grauiditate caussam aliam numquam exposuerit, eo indicauit, his se caussis acquieuisse.

Itaque concludendum est, non solum eas, quæ moriuntur in ipso partus articulo, partus caussa interire, sed illas etiam, quæ post partum moriuntur; etiam post diem tricesimum, & quadragesimum, dum morbus oriatur ante diem tricesimum, si masculus ortus est, vel ante diem quadragesimum, si nata femina est. Quæ dicantur partus caussa interire.

Neque mortis tempus est obseruandum, & æstimandum, sed ægritudinis principium, cum enim (vt ante dixi) morborum alij breues, alij diuturni sint, omne genus occasione partus nasci potest; cumq; in vtroque genere letales morbi sint, & idcirco partus occasione diuturnus, idemque letalis morbus nasci possit, ergo potest mulier occasione partus diu ægrotare, & perire post dies, non solum quadraginta & octoginta, verum etiam post plures menses. Sed vt intelligatur partus caussa perierit necne, initium est ægritudinis obseruandum, & his non est dissimilis ratio abortus, itaque Hippocrates lib. 1. de morb. mul. inquit, Transmutationes, „ & fines eosdem morbus habet, siue ex fætus corruptio- „ ne, siue ex partu vteri vlcerati fuerint. De grauiditate minus dubitari potest, nam tempus eius statutum est, nec potest mulier effugere, quin pariat, vel abortum faciat, nisi pereat ante partum, vel abortum. atque tunc non est obscurum perierit nec ne in grauiditate. Non tempus mortis, sed ægritudinis principium obseruandum. Abortus similis partui.

Quæres fortasse, vtrum quæuis egritudo superueniens mulieri vterum gestanti; quamobrem mulier ea moriatur; imputanda sit grauiditati. cui quæstioni ex Hippocratis auctoritate respondendum est, qui Aphorism. Aegritudo quæuis superuenien grauidis imputāda grauiditati.

„ *rism. lib. 5. aph. 30. inquit, Mulierem utero geren-*
„ *tem morbo corripi acuto, letale. At nonne morbus omnis acutus letalis est? hoc sane* Hipp. *docuit lib. 1. acut. t. 8. cur ergo notat in grauida letalem esse morbum acutum? sane superflua videtur admonitio, nisi indicare voluit, grauiditatem grauius periculum efficere, quamobrem, quæ alias potuisset euadere, eo nomine quod grauida est, perniciosore morbo correpta, in grauiore discrimine versetur, quamobrem mortem grauiditati imputandam* Hippocrates *voluit. utque non refert, morbum eundem acutum, posse extra grauiditatem interficere; etenim vult nihilominus* Hippocrates *grauiditatem caussam esse; ita non refert, utero gerentem incidere in morbum, non quia prægnans sit; sed ex alia caussa manifesta, vt ex saltatione, ex intemperantia, & alijs quibuscumque, nam ostensum est, nullam mulierem ex grauiditate, quæ secundum naturam est, perire, sed accedente casu aliquo preter naturam, à caussa interna, vel externa, quapropter cum mulier grauida, morbo correpta ex quacumque caussa, periclitatur, grauiditati periculum & mors (si sequatur) imputanda est. & grauiditatis exceptioni locus dandus.*

Vtrum oriri morbus ex grauiditate possit intra diem 23. & concepisse mulierẽ dicto tempore cognosci.

Sed fuit olim proposita quæstio, vtrum diem intra vigesimum à primo concubitu mulier incidere in morbum possit, qui sit grauiditati imputandus: quamobrem. si vel intra hos dies moriatur, locum habeat exceptio dicta, quia prægnans defuncta sit. Inde autem oritur dubitatio, quod nec tam paucis diebus intelligi possit, mu-

lierem

lierem concepisse, & vtero gerere, nec Galenus visus sit voluisse, morbos ex grauiditate intra dictos dies oriri, cum cittam vocatam, pręgnantibus familiarem, docuerit, non nisi secundo, aut tertio mense fieri lib. 1. de sympt. caus. c. 7. Verum, intra tempus propositum, & fieri morbos, & grauiditatem dignosci nihil est, quod probibeat, & debeat dissuadere. Morbis orituris tempus nullum pręfinitum est, & quocumque tempore morborum causę pręsto sint, morbi nascuntur, si corpus ad ęgrotandum paratum sit. Si ergo grauiditas (vt ante dictum est) morborum, pro corporis constitutione, caussa est, poterit mulier grauida quandocumque morbum concipere. Quod si Galenum putes docuisse, primo mense grauiditatis Cittam non fieri: tamen non est aliarum par ægritudinum ratio. Sed nec Cittam Galenus negauit primo mense fieri. quinimmo, posse fieri, ex eiusdem verbis accipimus, nam loco dicto inquit, Sic afficiuntur pleręque vsque ad secundnm, & tertium mensem, in quarto vero desinunt. quæ verba clare significant terminum, vltra quem Citta non fiat, sed non vnde incipiat. relinquunt tamen, vt intelligamus posse oriri primo mense, & ad quartum perduci, legitur enim ἄχρι τοῦ δευτέρου, καὶ τρίτου μηνός, at prępositio ἄχρι significat terminum ad quem, non à quo (vt dici solet) cuius termini, à quo, Galenus mentionem non fecit, vt rei notę, & receptæ: namque cum primum mulier concepit, eo potest morbo aliquo corripi, nec minus Citta. cumque hic Galenus subiungat, se locutum de tempore, quo

Morb ortui temp finitu

Cittar prime mense

fatus

fœtus conceptus dicitur græce κύημα, non autem ἔμβρυον, noſtram interpretationem confirmat, nam Ariſtoteles lib. 7. de hiſt. animal. c. 3. docuit, ἔμβρυον dici fœtum dierum quadraginta, κύημα vero tum hunc, tum iuniorem. ergo non excluditur primus menſis, ſed poteſt illo mulier tum alias, tum Citta ægrotare. Quod poteſt quoque ſumi ex Galeni eiuſdem ad 5. aph. 61. vbi ait, faſtidia naſci in grauidis eadem, qua pica ratione: ſed faſtidia oriuntur primis diebus ergo, & citta poteſt, quia ab eiſdem cauſſis oritur. Sed accedat Ariſtotelis teſtimonium ex eiuſd. lib. 7. de hiſt. an. c. 4. diſerte tradentis, grauidis mulieribus accidere corporis totius grauitatem, oculorum caliginem, capitis dolores, his quidem die decimo, his autem tardius, vt magis, minuſue à materia ſuperuacanea tentantur. Sed, hoc, demum, Hippocratis ſuiße conſilium, licet inde accipere, quòd morbos prægnantium plerumque deſcribit abſque temporis definitione, & quamuis multi ſint, qui nonniſi fætu adulto fieri poſſunt, tamen non deſunt, qui fieri omni tempore poſſunt.

[...]eptum [...]is die- cogno. [...]oſſe.

Quod vero cognoſci poſſit intra diem viceſimum tertium, mulierem concepiſſe, & vtero gerere, non eſt difficile ex veterum documentis cognoſcere, Hipp. primum 5. aph. 62. inquit, „Si mulieri ceſſent purgationes „neque febris, neque rigor ſuperueniat, & faſtidia inci„dant, iudica ipſam in ventre habere. Cum autem hæc dixerit, poteſt ſæpe contingere, vt mulier concipiat, cui menſes, cum paucis ab ipſo conceptu diebus accedere debuiſſent,

buissent, non accesserint. itaque accedentibus ad mensium defectum fastidijs, intelligitur in vtero habere, licet intra diem à conceptu vicesimum. quibus addi quoque potest, experimentum aquæ mulsæ, de quo 5. aph. 41. & lib. de sterilib. insuper Hipp. *monuit lib. de genitura, & de sterilibus, & Arist. lib. 7. de hist. an. c. 3. obseruandum, vtrum, cum vir semen emiserit, sicca vulua remaneat: in qua re obseruāda licet* Hippocrates *desideret mulierem partus peritam, tamen declarauit & partus expertem posse hoc idem cognoscere: ait enim, hoc ab alijs mulieribus percipi posse, vt fecit cantrix illa, de qua idem* Hipp. *lib. de natura pueri. demum grauitas corporis, oculorum caligo, capitis dolores dicti superius ex Arist. docent posse conceptum primis ipsis decem diebus cognosci, nedum ante vicesimum tertium, vt proponitur. Sed ex dictis apparet, posse intra idem tempus mulierem ægrotare, & interire: modo simus memores, grauiditatem nō esse per se caussam ægritudinum & mortis, sed ob adiunctos morbos, qui tamen in grauidis periculosiores sunt, vt ante dicebatur. Sumendumque est, & inter conceptus diem, & morbi exortum, spatium, & tempus interponi, quo indicia conceptus appareant; quod intra decem primos dies fieri potest, vt dictum est: alias si concipiat simul & ægrotet, minimę iudicare hoc signo valemus, eam vtero gerere:*

Si quæratur similiter de abortu, & de partu, scilicet vtrum quæuis ægritudo superueniens puerperę intra dies triginta in fœtu masculo, & quadraginta duos in

femel-

Aegritudo quæuis puerperæ adueniens partui imputanda.

femella; ex qua ægritudine moriatur; sit partui imputanda, necne: respondebo, partum prorsus accusandū: hoc enim Hippocrates indicauit, cum in libris Epidemicis de mulieribus, quę à partu ægrotarunt, satis habuerit dicere, peperisse, nec magnam aliarum videatur caussarum rationem habuisse. vti quoq; cum de grauidis verba fecit: nam lib. 1. Epidem. sect. 3. ægro 4. Philini dixit vxorem peperiße filiam, & purgatione facta ex præscripto naturæ, cæterisq; recte habentibus, decimo & quarto à partu die correptam igne (idest febre vt Gal. interpretatur, ardentissima) cum rigore; sed eius rei nullam, præter partum, attulit caussam, quam, si aderat, & æstimabatur, prætermittere non debuisset: dixit quidem purgationem cessasse, sed ita vt videri possit, febrem ortam prius, purgationis vero suppresionem secutam potius, vt symptoma, quam prægressam esse vt caussam. Licet enim Galenus interpretatus sit, huic mulieri ex retenta à partu purgatione morbum & mortem contigisse; tamen hoc Hippocratis verba non significant: quod ex duobus accipitur, primumque hoc est, dixit, febrem aduenisse, cum esset purgata secundum naturam κατὰ φύσιν καθάρσιος γινομένης. *Ergo non ex retenta purgatione febris orta. Nec dicendum purgationis nomine secundinæ vocatæ eiectionem acceptam: quia hæc interpretatio non est alijs Hippocratis locis consentanea, in quibus, agendo de mulieribus, reperitur hoc vsus vocabulo purgatio* κάθαρσις, *pro sanguinis euacuatione; sic 5. Aphorism. 61. si vtero gerenti purgationes*

Examen historiæ li. 1. Epid. sect. 3. ægro 4.

eant,

eant, καθάρσιες παρέωνται, & 62. si non eant purgationes. ἢν μὴ πορεύονται καθάρσιες, quæ ad secundas referri non valent. Itaque hoc etiam loco purgationem intelligimus sanguinis à partu: quam necesse est perseuerasse vsque ad diem decimumquartum: quod aliquis acciperet ex ipsius vi dictionis καθάρσιος γινομένης; quod præsentis est temporis participium, perinde atque dixisset, dum purgatio fieret, itaque vt seruatum est tempus præsens in illis, leuiter agentem, κούφως διάγοντα; nam & hoc est præsentis temporis participium; sic in hoc γινομένης debuisset seruari: quo intelligitur purgationem mansisse vsque ad diem decimumquartum, namque ait Hippocrates, eo die febrem exortam, dum purgatio fieret, & alias bene haberet: sed vim dictionis huius non tanti facio: nam Græcorum non me lates in vsu temporum licentia; & in eadem oratione τεκούσῃ, quod est præsentis temporis verterunt in præteritum, & recte, idest cum peperisset: Sed me res mouet ipsa: nam si purgatio secundum naturam processit, & alias leuiter habuit, hoc vsq; ad diem, quo cœpit ægrotare, perseuerasse oportuit: nam si ante illud tempus desijsset, dici non potuisset, factam secundum naturam esse: neque contemnendum, si quis hoc confirmet eo, quod dictum est, apposito pharmaco, idest pessario vocato, ταῦτα ἐκουφίσθη, secundum hæc leuata est, hoc est dolores vteri (quos ait die decimoquarto exortos) sublati, purgatione (quam indicat eodem tempore cohibitam) reuocata, cum reliqua remanserint, & mulier defuncta sit. argumento autem

est, febrem à retenta purgatione ortam non esse, quia reuocata purgatio nihil opis aduersus febrem attulerit. Cum ergo dicitur, huic mulieri, febrem à suppressa purgatione ortam esse, interpretatio est verbis Hippocra-
» *tis minime congrua. Accedit & alterum:* Nam Hip-
» *pocrates inquit, decimo & quarto die ignis inuasit cum*
» *rigore. huic cor primum dolebat, & hypocondrium dex-*
» *trum, muliebrium dolores, purgatio desita est, quibus verbis non temere, & absque ordine res enarrauit, nec crediderim illud aduerbium, primum, sine caussa appositum: sed importune appositum esset, nisi cætera ordine narrare constituisset, eoque accipiendum, purgationem postremo loco narratam pro caussa non receptam ab* Hippocrate, *nam caussa vt præcedit, ita priore loco afferri debuisset, nisi quis narrata illa quatuor symptomata, eodem tempore putet exorta: & illud, primum (græce tamen significantius, ἀρχομένῃ cum inciperet, scilicet febrire) dolorem cordis comprehendere, & præcordij dextri, & muliebrium, & purgationis defectum; tamen cuncta hæc febre posteriora euenisse, dictio illa demonstrat: eoque efficitur, partum, licet naturalem, ægritudinis caussam fuisse, non qua naturalis fuit, sed qua nonnihil præter naturam latuisse necesse est, vt dictum*
» *sit ab* Hippocrate *secundum naturam purgatione facta*
» *& alias leuiter degentem, quia quod latebat, nondum apparuerat, à quo febris oriri potuit die decimoquarto, quam secuta sunt quatuor enarrata symptomata: quapropter, si suppressio purgationis febrem induxit, hoc*

tamen

tamen debuit partui adſcribi, quia purgatio in fæminæ exortu ſecundum naturam ad diem quadrageſimum per ducitur, licet poſſit etiam ſine periculo ad diem vigeſimum quintum deſinere. Cum autem huic mulieri die ceſſauerit decimoquarto, hoc ſine periculo fieri non potuit. Sed non hoc agitur, idque ſolum admonemur, quod Hippocrates, cum partum memorat, alio cauſſæ genere prætermiſſo, partum ipſum pro cauſſa accipi, voluerit: non tamen qua naturalis eſt, licet multis diebus naturalis videatur; quod eſt dignum animaduerſione; nam in alia eiuſdem libri narratione, dixit, Epicratis *vxorem biduo ante partum riguiſſe vehementer ſine calore, tertio die peperiſſe femellam, & reliqua omnia eueniſſe pro ratione,* κὴ τ᾽ ἄλλα πάντα κατὰ λόγον ἦλθε, *ſi ergo alia omnia ſecundum rationem, ergo non ſolum ſecundarum eiectionem (quod aliqui dixerunt) ſed & purgationem à partu factum oportuit ſecundum rationem: tamen productus eſt morbus vſque ad diem octogeſimum. Ergo morbi cauſſa grauiditas & partus, cum lateret aliquid; quamobrem & rigor ante partum acceſſit; etſi naturalem fuiſſe partum ſignificauit. quibus ſimilia leguntur eodem libro de Dromeadis vxore, quæ non quidem riguit ante partum, ſed femellam peperit, & alia omnia facta ſunt ſecundum rationem, vt in priore. Verum hæc breui mortua eſt, nec aliam ob cauſſam, niſi quia partus non erat naturalis, vt videbatur; & latebat anguis in herba, quod euentus docuit.* Nec *Valleſius perſuadeat, facta omnia ſecundum rationem quia*

secundinæ eiectæ, etenim secundinarum eiectio non sunt omnia, sed & purgationem secundum rationem à partu factam, verba illa, & alia omnia, comprehendunt. nec item persuadeat morbum huic accidisse, ob purgationem suppressam intempestiue, nam si primo die partus omnia secundum rationem euenere, ergo & purgatio. cumque die altera febris orta sit, non ergo à suppressa expurgatione, ergo à partu, qui non erat, vt videbatur, naturalis, cum intus laterent, & quiescerent morbi semina, quę non eodem semper tempore germina emittunt. Dicemus quidem à suppressa post partum purgatione, in Thaso ægrotasse mulierem, de qua lib. 3. Epid. sect. 3. ægro 2. cum speciatim scriptum sit à partu illam febre correptam, cum purgatio facta non esset, καθάρσιος μὴ γινομένης, *quod etiam dicendum de illa, quę libro eodem inferius dicta est in Cyzico gemellos cum difficultate peperisse nec valde purgatam esse,* οὐ πάνυ καθαρθείσης, *quod & libro 2. sect. 2. totidem verbis proditum est.* In *his ergo Hipp. satis habuit pro caussa ægritudinis partum memorasse vt lib. eiusdem 3. sect. 2. ægro 10. & 11. abortum recensuit (quo ambæ illa mulieres defunctæ sunt) omni omissa aliarum caussarum mentione: alias tam de viris, quam de mulieribus agendo, caussas attulit nominatim varias, quarum antea mentio facta est. Itaque grauiditatem & partum satis idoneas caussas (etsi morbus alias caussas habuisset) & periculi & mortis existimabat, vt ante notatum est. Sed reprehendet hanc (video) senten-*

tiam,

tiam, qui hęc legerit apud Aponensem Conc. diff. 106.

Si febrem post partum contingat fieri naturalem ex malitia regiminis, & vniuersaliter à quacunque caussa manifesta, nullo modo computandum à partu, sed à febre solum, cum in nullo dependeat ab eodem, si pauci etiam inter partum & febrem intercedant dies. hæc ibi. quibus verbis significatur aperte, si morbus mulierem post partum naturalem corripiat ob caussam manifestam, illam partui non debere imputari. Verum quod Aponen. ait, dies ęgritudinis post partum naturalem exortæ à die primo ægritudinis, non autem partus supputari debere, hoc sane dictum est ex Hippocratis sententia, qui morbi cuiusque dies (etiam post partum præter naturam) à primo die morbi, non à die partus, nisi ex accidenti, vt suo loco explicatum est, numerabat. quod vero ait, si morbus oritur post partum naturalem ex caussa manifesta, nullo modo à partu pendere, hoc neque est de sententia Hippocratis dictum, neque alias demonstratum. contra vero superius demonstratum est morbos eosdem grauiditati, aut partui accedentes longe esse, quam cum alias fiunt, periculosiores: itaque contra Hippocratis sententiam, falsoque dictum est, eos in nullo à partu pendere. Ergo quacumque prægnante, vel abortiente, aut post abortum, aut pariente, vel post partum defuncta, dum intra dictos dies triginta in maribus, vel duos & quadraginta in fœminis, vel si in ipso die trigesimo, aut quadragesimo secundo morbus oriatur (quibus exactis diebus iam non dicitur partus

Conclusio

caussa

caussa morbus oriri) exceptio locum habebit.

Sed quæri potest, si mulier ex quacumque caußa vtero laboraret (quisquis ille morbus sit) atque interim conciperet, & grauida, vel abortu facto, vel à partu moreretur, cui mors huius tribui deberet? num labori primo, ita vt exceptio locum non habeat? nequaquam: si namque cum illo labore ita vixit, vt concipere potuerit, dubio procul absque conceptu viuere diutius potuisset, ergo mors ea tribuetur grauiditati, aut abortui, aut partui, & exceptio locum habebit.

Quæri quoque potest, si mulier vtero ex quacumque caussa laboret, interimque concipiat, & post abortum, aut partum intra tempus dierum triginta, aut duorum & quadraginta ægrotaret, & sanaretur vel intra, vel vltra eosdem dies, atque manente eodem vteri labore aliquot diebus, quotcumque vltra præfatum numerum eodem iterum morbi genere capiatur & pereat, erit ne mors partui, vel abortui tribuenda, quoniam recidiua sit, quæ naturam refert prioris morbi & in eiusdem morbi caussas refertur? nequaquam: quoniam vbi sanata semel est post partum, vel abortum, iam est illi statui, in quo fuit ante conceptum, restituta: quo tempore si ex vteri labore perijsset, nulla exceptionis ratio habenda fuisset, cum neque grauida esset, neque abortum fecisset, neque peperisset. Similiter igitur eadem prætereunda exceptio est, cum post recuperatam valetudinem iterum ægrotat, sed extra tempus puerperarum purgationi assignatum. Neque dicenda est re-

cidiua

cidiua simpliciter, quæ in partum, vel abortum referenda sit, quia dictum extra tempus iam nulla vis est, & ratio habenda est nulla partus, vel abortus: cumque sumatur, illam sanitati pristinæ restitutam, necesse est, vitium illud vetus vteri à noua caussa externa vel interna, vt contingit sæpe sine conceptu, irritatum esse.

Sed quæsitum est illud quoque, si vterus, antea bene & secundum naturam constitutus, dum grauida mulier est, vitium contrahat; aut post abortum, vel partum; ęgrotetque mulier intra purgationis tempus; si interim occidat, mors ea partui, aut grauiditati tribui debet, vt dictum est; sed sana hęc euadat quandocumque: Si vltra purgationis tempus denuo eodem morbo capiatur, & noua caussa nulla accesserit, erit ne secundus hic morbus grauiditati imputandus, aut partui, adeo vt exceptioni sit locus? omnino, si constet nouam caussam nullam aduenisse, quoniam recidiua est, cuius eadem est, & prioris morbi natura, atque cessauerit licet caussa remotior, grauiditas, vel abortus, vel partus, propinqua tamen eadem manet, vteri scilicet vitium à remotioribus illis caussis exortum, in quod sequens morbus referendus est. Verum esse hanc recidiuam, & nullam aduenisse caussam internam saltem (si fortasse de externa essemus certi) hoc est ad probandum, & demonstrandam difficillimum. Nec similis casus est ei, de quo dictum est ante, si morbo capiatur mulier grauida, vel à partu, aut abortu, accesserit licet alia euidens caussa, & intereat; mortem esse grauiditati,

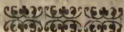
tati, aut partui imputandam. non est res ea, inquam, similis: nam in hac extat nota caussa ægritudinis grauiditas, aut partus, aut abortus, sed in re proposita nihil est quod doceat esse recidiuam, & vteri vitium semper perseuerasse, a quo vt prior, ita posterior morbus exortus dici possit: nam etsi potuit perseuerare, & interim non esse molestus (vt est in omnibus rebus vicissitudo quædam laboris, & quietis) non est tamen necessarium, & perseuerasse vitium illud, & ex eo morbum letalem ortum esse, hoc est ex ijs, quæ nequeunt probari, & demonstrari, propterea que in hoc casu locum exceptio non habebit.

F I N I S.

MARSILII CAGNATI

DE LIGNO SANCTO PRIMA DISPVTATIO.

ON est, quod aliquis miretur amplius, incredibilem opinionum varietatem in plantarum generibus diuersarum recognoscendis: etenim non illæ sunt dumtaxat huius diuersitatis caussę, rerum genere differentium similitudo, nominum confusa varietas, linguarum diuersitas, auctorum in ijs describendis negligentia, & aliquorum (dicere liceat) imperitia: Sed preterea ambitio, animi contumacia, lucri cupiditas, & insitum quorundam studium contradicendi, & nouas, licet absurdas, opiniones suscitandi. Quod experti nuper sumus, dum ageretur de ligni cuiusdam, quod sanctum vocatur, recognitione: cum res iamdiu citra controuersiam probata, & in vsum citra omnem suspicionem recepta, ad disquisitionem per sciolos nonnullos, rerum cupidos no-

uarum, reuocata esset. De qua re, postquam in publico congreßu diuersorum opiniones exploratæ sunt, & audita, necessarium quoque visum est (quod facile quiuis consiteretur) ea litteris tradere, quæ veritatem patefecerent, atque illustrarent.

Dubitatum est igitur de huius ligni tum genere, tum salubri facultate: propterea quod lignum sanctum verum non videatur: Sed (vt quibusdam persuasum est) nouum sit ligni genus, nunc primum Romam *delatum, & illud syluestre, ac fabrorum potius opificijs, quam medicinę idoneum. quod minus pingue sit, vt pote ex quo oleum extrahatur minore copia, quam ex ligno ipso sancto. quod ei cortex non adhæreat vehementer, sed facile decidat. quod rimis nonnullis dehiscat. quod ex nauigatione vitium aliquod contraxerit. quod ex eo decoctum (vt vocant) conficitur acrius multo, quam ex alio quodam genere, quod solum vere lignum sanctum, & guaiacum à nonnullis creditur. quod demum obseruatum sit illis, qui huius decocto vsi sunt, nocuisse. Verum, vt intelligatur, quale sit hoc ligni genus, de ligni sancti nominibus, & differentijs necesse est nonnulla ex auctoribus repetere. Atque illud in primis ex* Fallopio, *qui libro de morbo gallico cap.*

Nominum confusio.

,, *39. inquit, habemus igitur guaiacum, & lignum san-*
,, *ctum, quamuis in consultationibus sumamus has arbores indifferenter: quibus verbis significauit, illud, quod vere guaiacum est, ex descriptione Consalui Ferdinandi, vocari consueuisse lignum sanctum. Quæ fuit*

no-

nominum confusio Brasanodi quoque tempestate, qui libro de morbo gallico, differens de guaiaco, inquit, vocatur & lignum sanctum, & palum sanctum, & lignum crucis. haec ille. Cumque iam diu proditum sit, lignum, quod ex insula Sancti Dominici ferebatur, dictum esse guaiacum, & quod ex insula Sancti Ioannis dictum esse lignum sanctum, tamen Alphonsus Ferrus scribens de morbo gallico, & ligno sancto, duo haec, & tertium, quod ex insula sancta crucis vehebatur, vocauit promiscue lignum sanctum. itaque de nomine certandum non est, statuendumq; ligni sancti nomine guaiacum etiam significari.

Sunt igitur duo iam ligni genera, hoc nomine alterum, cuius fuit Romae postremis hisce temporibus usus admodum vulgaris, & frequens, meditulliumq; habet nigrum quidem, aut nigrescens ex rufo, sed orbe non magno, nam lato valde circundatur albente circulo (vocamus autem nigrum, licet aliquando color videatur medius nigrum inter & rubrum, & leonatum appellant) alterum vero, cuius non fuit his eisdem temporibus frequens adeo, & vulgaris usus; cuius nigrescens meditullium tantum est, ut albens circulus vix aequet digiti crassitudinem. estque in hoc genere varietas aliqua, nam alterum habet medullam altero nigriorem. Sed est genus tertium ab his diuersum, quod nigri quidem habet plurimum, sed partem albam distinctam habet nigris intercurrentibus latis maculis, fere quadrangularibus, quibus externus ille circulus Ligni sancti differentia.

ex albo, & nigro distinctus, coronæ cuiusdam speciem exhibet, cuius decoctum amarum quidem, sed absque acritudine percipitur. videtur denique genus quartum esse, quod rufum est fere vniuersum, cortice excepto, quodque in eius medio nigri aliquid apparet. cuius decoctum est sine acrimonia modice amarum, de quo Brasauola locutus est, vt paullo post visuri sumus.

Sed neque de hoc, neque de tertio genere controuersia erat, deque neutro locuti sunt, qui secus opinantur. Sed quæsitum est de secundo genere, ac primo: Vtrum sit vnum ligni genus, an duo, quorum alterum sit lignum sanctum, alterum minime: hoc igitur explicandum est, quo etiam vtrum sit præstantius, & efficacius intelligatur.

Lignũ propositũ vtrũ sit lignum sanctum.

Constat igitur primum, neutrum horum esse genus illud tertium, quod Fallopius negabat reperiri eius tempestate, quoniam illud erat sine vlla nigredine, & substantia constabat tota, vt ille inquit, flaua. cuius tamen generis aliquid Romæ videmus à pharmacopolis exponi, cuius aliud pene nihil habet nigri, aliud minimum. quod non est positum in controuersia. Nec *est hoc, de quo disseritur, quartum illud à Brasauola descriptum, cuius meditullium fere totum erat rubrum, de quo nihil aliud docere potuit, nisi id, quod pharmacopola quidam Venetijs dicebat, lignum esse* Indicum, *& saluberrimum, cum alioqui Brasauolus eo numquam se vsum professus sit. nisi decepti sint, quod pro diuerso ge-*

nere acceperint, illud, cuius meditullium interdum, (vt dictum est) ex nigro vergit ad rubrum, cum vnum sit, atque adeo quartum hoc eßet alterum ex dictis: quod est valde probabile, cum facile sit in re noua, & paucis bene cognita, labi, & decipi.

Sed neq; sunt duo illa ligna ex vna & eadem arbore, vt alias quidam existimarunt, qui sibi persuaserunt, nigriora ligna ex trunco cæsa, minus nigra ex ramis: Non ita res habet, nam, si non conniuentibus oculis rem exploremus, facies eadem in maioribus lignis, atque in minoribus apparet, cuius scilicet arboris truncus habet exiguam nigredinem, eiusdem & rami habent exiguam, & cuius truncus amplam habet nigredinem, eiusdem, & rami amplam habere reperiuntur. ergo non est arbor vna, sed duas esse neceßarium est.

Si quæratur, ex his vtrum sit Guaiacum nuncupandum, dicam, vel vtrumque, vel id, quod orbem internum nigrum habet amplißimum, & albente angusto circulo vestitur: namque huic illa congruunt adamußim, quæ de Guaiaco auctores, huius rei studiosi, iamdiu antea prodiderunt. vtrumque Guaiacum dici posse, Manardi Ferrariensis auctoritate comprobari potest, qui, in epistola ad Cracouiensem Episcopum, vtrumque descripsit: cumque tertium dicat vocari proprie lignum Sanctum, & primum vocet guaiacum; de secundi nomine nihil dicat; si tertium proprie lignum sanctum dicitur, reliquum est, vt secundum quoque Guaiacum dicatur. Quod si cui hæc argumentatio mi- Nome iacum conuc

 nus

nus arrideat, saltem Manardus docuit, primum genus, cuius pars interior nigra magna est, exterior autem alba modica, Guaiacum esse, atque adeo lignum hoc, cuius est vsus Romæ minus hodie frequens, ipsissimum Guaiacum esse, intelligitur. quodque descriptum est à Monarde *Hispalensi medico (cui multum hac præsertim in re tribuendum est) hoc ipsum est, aut nullum, cum dicat, Guaiacum habere matricem magnam, & nigricantem: cum alterum, cuius est vsus hodie frequentior, matricem, vocatam, nigricantem habeat exiguam: quod tamen non negauerim esse ex Guaiaci genere, sed equidem dixerim, esse aliud ab eo, quod est à Monarde descriptum; ad cuius manus, par est, tantum illud peruenisse, quod ipse descripsit, qui cum faciat illius quoque mentionem, quod ex insula Sancti* Ioan*nis de portudiuite affertur; quod ait esse priori quidem simile, sed inferius magnitudine, & propemodum sine matrice; hoc non primum est, vt ille ait, nec secundum potest esse: nam secundum quoque matricem habet nigrescentem, & eam satis magnam, etsi minorem ea, quæ in priore ligno est amplissima: & præterea non est arbor priore inferior celsitudine: vidimus enim Romæ, atque nunc exstant, crassissima ex eo trunco ligna, quæ excelsam non minus priore arborem hanc esse demonstrant.* I*taque necesse est, statuere, secundum hoc genus fuisse Monardo incognitum. Consaluus* Ferdinan*dus, qui naturalem* I*ndiarum historiam primus scripsit, & primus orbi nostro lignorum huiusmodi figuram ver*

bis exhibuit; cum dicat, Guaiacum non solum nasci in insula Sancti Dominici, Sed celebre quoque illud esse, magnique æstimatum, quod ex insula beata vehebatur, & Indos alios, atque alios, Guaiacum aliud, atque aliud, ut illis videtur, seligere, dicatque Guaiacum habere materiam propemodum nigram; nec de amplitudine eius, vel angustia, quicquam scribat; locum relinquit nobis in relligendi, Guaiaci nonnullam esse varieatem, præsertim ex soli varietate, quamobrem aliud matricem illam nigram habeat alio vel ampliorem, vel angustiorem. itaque relicto tertio ligno; quod in insulæ Sancti Ioannis nascitur, cui peculiariter fuit nomen lignum sanctum; duo dicimus esse Guaiaci genera in Vrbe, illaque in primis mutuo diffidentia matricis nigrescentis amplitudine. Quorum illud, quod matricem habet amplissimam, non est nuper in Vrbem delatum, sed multos iam ante annos. quod aromatarij testantur multi, præsertim seniores, & mercatores; & affirmatum est (quod maioris ponderis testimonium est) ab homine Romano, *medicoque clarissimo; qui cum summa laude, & admiratione annos fere quinquaginta exercuit in ipsa Vrbe medicinam; Alexandro Petronio, scribente de morbo gallico iam ante annos triginta sex: is enim libri quarti capite primo, caute admodum hæc lignorum genera describens, quæ in Vrbem ad illud vsque tempus delata, testatur, primum ait genus vocari Guaiacum, cuius interior pars nigricat, exterior sub pallida, & veluti lineis quibusdam ad fuscum incli-*

Lignum quo agi non est uũ in Vr

inclinantibus, ac æque distantibus per longum interse-cta. alterum vero peculiari nomine carere, cuius pars exterior magis ad album vergit, neque est tam manifestis lineis distincta, interior vero nigrum quidem colorem ostendit, sed minori orbe, quam prius. Ergo *lignum hoc aliorum nigerrimum Roma non iam primum, sed diu ante vidit, & experta est. Sed non Roma solum verum & reliqua* Italia *: namque Manardus* Ferra-*riensis loco ante dicto duo hæc eadem ligni genera describit; quemadmodam & tertium, quod totum est album, vt à* Petronio *quoque dictum est, cuius generis hodie quoque trunci quidam visuntur: idque peculiariter lignum sanctum dicebatur, de quo non agitur. Sed & Brasauolus item Ferrariensis, eadem duo genera cognouit, & testatus est, primum genus proprie Guaiacum vocatum esse, cuius est ampla, nigraq; medulla.*

or quodam.

Qui ergo ligni genus hoc opinantur nouum esse, toto aberrant cælo, decepti eo, quod mercatores secundum genus (quod nec nomen habere proprium Petronius *ait) Romam crebrius detulerunt; eiq; adsueti pharmacopolæ quidam, mixtionem magis, quam recognitionem medicamentorum edocti, cum primum degustarunt genus hoc, diuersitatem admirati, & veritatis ignari, lignum sanctum esse negarunt, quasi sanctū sit alterum, cuius frequentiorem vsum cognouerant; cum tamen neutri nomen hoc à primis auctoribus inditum sit, sed vni tertio generi, de quo non differitur. inualuit tamen consuetudo, vt omnia promiscue genera li-*

gnum

gnum sanctum vocentur, vt ante dixi.

Quod vero quidam syluestre genus hoc esse dicant, hoc sane (nisi ioco dictum sit) plane ridiculum est. Si quidem traditum à nemine sit, harum arborum genus vllum satu, cultuque, non sponte nasci, nec in syluis prouenire: Lignum sanctum omne syluestre. *Hac late colles, campique patentes, Hac omnis* ,, *vestitur ager, inquit noster Fracastorius, quamquam poetarum licentia posterius cecinit,* Hanc *gens illa colit, studioque educere multo Nititur: sed qui rerum* ,, Indicarum *historiam prodiderunt, de huius ligni cultura ne verbum quidem. atque Consaluus* Ferdinandus *testatus est, tanta copia in insula Sancti Dominici prouenire, vt eo intelligatur, sponte nasci, & absque cultu: & idcirco syluestre esse arboris genus: quamobrem vanum sit existimare lignum aliud syluestre sanctum, & aliud satiuum esse. posset dici satiuum, quod translatum in aliud cælum ab* Indis *remotũ, satuque ortum est, cuius sunt plantæ Romæ nonnullæ, quarum tamen ligna, neque acrimonia, neque amaritudine possunt cum eo, quod ex Indis affertur, comparari. Sed apud* Indos *genus aliquod esse satiuum, hoc neque* Consaluus *dixit, neque alius quisquam eiusmodi auctor historiæ. Omne igitur lignum sanctum syluestre. quod si tandem sit aliqua syluestris, & satiui differentia, illud potius syluestre dicendum est, cuius nigrum est angustius meditullium, quoniam ligni eius superficies sæpe inæqualis, & tuberosa reperitur (vt solent illæ esse arbores, quibus cultura nulla adhibetur)*

quam alterius, cuius eſt ampliſſimum meditullium, leuiſque ſuperficies, & minus inæqualis.

Sunt ergo vere duo Guaiaci genera (vel duæ ſpecies, ſi malis ita dicere) alterum quod medulla nigra conſtat ampliſſima, alterum, quod eadem conſtat anguſtiore.

Oleum ex Guaiaco.

Nec moueat aliquem, quod Fallopius dicat, oleum è ligno ſancto copioſius exprimi, quam ex Guaiaco: nam loquebatur de tertio genere, cui peculiare nomen fuit lignum ſanctum, ex Inſula Sancti Ioannis*, non autem de ſecundo, cuius vſus fuit his annis Romæ frequentior, vt ante dixi: quamobrem ſi recuſet aliquis appellare primum genus lignum ſanctum, cogitur is & ſecundum pariter genus recuſare: alioqui compertum eſt, oleum ex* Guaiaco *primi generis copia non minore, quam ex altero, educi, & ſunt hæc Antonij Galli verba, Guaiacum vnguinoſum, vt à quo accenſo reſina profluat. palus vero crematus nullam, aut perexiguam exudat pinguedinem. Sed quid ſi ex eodem penitus arboris genere lignum aliud plus, aliud minus olei effundat? eoque efficiatur, vt ex ligno ſancto proprie dicto alias plus, alias minus olei, quam ex guaiaco extrahatur? quamobrem auctores, nondum ſatis re (quippe noua, nec de facie ſatis, neque tam multis experimentis explorata, & cognita) potuerint de re eadem contrarium vere affirmare, atque adeo opus ſit ex alijs, non ex olei copia, vel inopia, de* Guaiaci*, & ligni ſancti natura, & viribus cognoſcere, & iudicare.*

Cortex eur facile decidat.

Nec moueat etiam, quod illi cortex facile decidat;

nec

nec adeo ligno adhæreat, tamquam non illud ſit, quod à Fernelio deſcribitur, à quo laudatum illud eſt, cuius cortex proxime adhæret: namque Monardes Hiſpalen-*ſis ait, cum Guaiacum ſiccatur, corticem facile decidere:* Neque *à Fernelio damnatur lignum, cuius cortex minus adhæret ligno, quaſi non idem ſit genus, ſed ei præfert in eodem genere aliud, cuius cortex adhæret magis: quia ſignum hoc eſt ligni non verioris, ſed recentioris, itaque & vtilioris. quæ fuit Fallopij quoque admonitio.*

Nec item moueat, quod Vlrichus ab Hutten *ſcripſerit, optimum rimas non facere, quas in priore ligno interdum vidimus: quoniam aliud eſt, lignum tamquam falſum, & adulterinum damnare, quam in eodem genere eligere, quod eſt optimum. Accedit Vlrichum non negaſſe rimas, ſed tantum, à ſe nondum viſas, profeſſum eſſe, inquit enim, vt quam minimum hiet, ne-* „ *que enim adhuc vidimus, qui rimas traxiſſet, & qui* „ *vendunt fatiſcere negant. hæc ille. ſed tempus poſtea docuit, etiam fatiſcere, itaque Fernelius, neque facile* „ *videas, quod rimas traxerit. hoc non eſt ſimpliciter, & omnino rimas negare. Sed eſt proditum à Palmario lib. 1. de lue venerea cap. 10. lignum guaiacum ſæpe debiſcere, & rimis, ac fiſſuris diffindi. quod & nos interdum vidimus. itaque rimæ non faciunt generis, ſiue ſpeciei differentiam.* Rima Guaiaco.

Quod vero ſit lignum hoc fabrorum opificijs accommodatum, non eſt ridendum: quoniam Conſaluus idem Guaiac. opificiis cõmodat.

testatus est, ex Guaiaco apud Indos rotarum fieri radios, & instrumenta ad saccharum conficiendum. Nec propterea minus ad vsum medicinæ recipi debet: namqʒ & Ebenus, opificiorum elegantiæ nata, locum habet inter remedia. quod de santalo, & de ligno aloe vocato verum est, ne dicam de margaritis, de hyacintho, zaphiro, carbunculo, & alijs gemmis mulierum maxime ornatui nascentibus, nec minus ad morbos curandos conquisitis.

itium ex [n]auigatio[n]e.

Vtrum autem vitium aliquod ex nauigatione contraxerit, de hoc sane dubitare, ad docendum, hoc ligni genus esse, aut non esse lignum sanctum, nihil conducit: cum in eodem prorsus genere, aliud vitio carere, & aliud quoque possit vitiosum esse. Fallopius certe docuit, non posse nos vti lignis huiusmodi recentibus ob longam nauigationem: quamobrem, & rancida fiunt. at hoc non est dictum de aliquo peculiari genere, sed generatim, & vniuerse: quia ob regionum distantiam veterascit prius, quam ad nos comportetur. potest etiam cortex ob tenuitatem vitium contrahere, si tangatur à maris aqua. Lignum vero crassum, & solidum non adeo facile, Illud probabile non est, maiorem inde acrimoniam oriri; quæ tamen horum lignorum laus est precipua.

[A]crimonia ligno san[cto] laudata.

Quod vero in decocto damnatur acrimonia, quamob rem & linguam, & fauces pungit, & vellicat: hoc illud est, quo id altero præstantius, & efficacius censeri debet ad luem veneream debellandam, sed illud animaduer-

maduertere pretium operę est, Antonium Gallum, negaße, acrimoniam in ligno sancto, cum de ligno loqueretur, ex insula S. Ioannis delato; sed non de Guaiaco, de quo nostra est disputatio. sed non est minor de hac re auctorum varietas, quam de oleo, & horum lignorum pinguedine, vt ante dixi. Ioannes Manardus epistola illa secunda ad Cracouiensem Episcopum dicebat, genus tertium, quod nigri nihil habet, ideo praestantius esse, quia esset acrius, atque odoratius; cum à Gallo contraria de hoc eodem ligno tradita sint. habemus tamen ex Manardo: Si, qui lignum hoc damnant, ijdem fatentur esse, quam alterum acrius, valentius quoque esse, si non dicere, saltem sentire, eosdem cogi. Cumque alterum, quia minus est acre, ideo multis placet; hi sane illud probant, quod est infirmius, & aduersus contumaces ægritudines minus potens, & gratię magis videntur studere, quam ægrotorum incolumitati. quodque acrius est, illud potest aqua temperari, quod est minus acre, non potest aquę mixtura maiorem acrimoniam recipere. Sed & Antonius Gallus cap. 4. lib. de morbo gallico, cum potum vellet mitiorem conficere, curabat partem nigram demoueri. Sed non est vllus tam rudis medicus, qui ignoret, ex eodem ligni genere, pro varia hominum natura, & morborum, varium fieri posse, ac debere Decoctum nuncupatum: hocque praestari etiam, portione aquæ dempta, vel addita consueuisse. Dotes autem ligni huius esse acrimoniam, & amaritudinem, Fallopius diserte docuit in cap. 41. inquiens,

Decoctũ l[igni] sanct[i] vt mitius fiat.

Dotes ligni sancti.

" *inquiens, Primum si deradatur statim percipiemus duo,*
" *amarorem quendam, quo explebitur totum os, dein-*
" *de acredinem insignem, quę stimulat palatum, tertio*
" *si decoquamus in aqua, primum amarescit in ore, dein-*
" *de mordicat. & cap. 44. Si decoctum sit turbulentum,*
" *valde amarum, & acre, bonum est, &c. & huiusmo-*
di decoctum est, quod ex hoc fit ligno, de quo differitur.
quod omnino profiteor esse præstantius, quoniam præter
modo dicta, communis auctorum consensus est; illud
lignum sanctum præferendum, & tamquam optimum
eligendum, cuius pars maxima nigrescit interior. hoc
ait etiam Massa scribens de morbo gallico tract. 1. c. 2.
ait Vlricus ab Hutten cap. 6. Aloisius Robera cap. 4.
Antonius Gallus in præfatione de ligno sancto. Ioannes
Baptista Montanus epistola quinta. Benedictus Vi-
ctorius cap. 4. Fernelius lib. de lue venerea cap. 10. &
cum eo Palmarius loco dicto. & Fallopius cap. 44. item
Monardus, Rinius, Frizimelica, Tomitanus. &
Matthæolus in opusculo de morbo gallico testatus est,
Medicis videri valentius; id, quod in superficie santalo-
rum citrinorum colorem, media nigrescente, refert. Ac
si quando idem Matthæolus nigrum minus æstimauit,
hoc ideo fecit, quoniam sibi finxerat, ligni huius genus
vnum esse, differre sola ætate: atque ideo nigrum ve-
tustius, & efficax minus. Sed iam constat, Guaiacum
esse nigrum natura, non ætate, superiusq; dicta est ratio.
Sed non omittam, quod posset studiosus suspectam
habere acrimoniæ vehementiam, quoniam Petronius

Lignũ sanctum optimum ex cõsensu auctorum.

Dub. de acrimoniæ vehemẽtia.

lib.

lib. 4. cap. 1. & 3. modicam tribuit tum Guaiaco, tum ligno sancto acrimoniam: itaque scire licet, si horum comparemus lignorum amaritudinem fellis, & aloes amaritudini, hanc non esse magnam, sed mediocrem: si item eorumdem acrimoniam cum scillæ acrimonia contulerimus, horum esse modicam: si vero eadem ipsa ligna inter se conferantur, alterius tum amaritudinem tum acrimoniam posse magnam, alterius vero modicam videri, & iure appellari.

Nec illud præteribo: necessario accipiendum esse, hæc ligni genera differre inter se plurimum, aut solo, aut ætate, aut, fortasse, cædendi tempore, aut post incisionem longo, vel breui temporis curriculo: eoque euenisse, vt de eodem genere varia interdum fuerit auctorum sententia: nam quod pallet intus, & extra, Petronius *illud amarius, atque acrius cæteris prodidit; quod & ante Manardus scripserat: quod vero nigri plurimum, albi vero coloris minimum habet, illud omnium minime esse tum acre, tum amarum. At nos hac tempestate obseruauimus sæpius, quod plus habet nigredinis, illud esse longe acrius, sed minus amarum, quam alterum, cuius est minor internus orbis niger, quod pollet amaritudine sine vlla acrimonia: ne dicam, quod Romæ satum est, omni tum acrimonia, tum amaritudine carere. quamobrem si quis de altero genere dubitet ob acrimoniæ vehementiam, is & de altero dubitare debet, quia caret eadem, qua præditum esse auctores volunt; atque si vera Consaluus prodidit de ligni sancti præstan-* Cur var de eodem gno dicta

tia,

tia, & viribus, quibus superare Guaiacum testatus est, non eo tamen efficitur, lignum, de quo disseritur, Guaiacum non esse.

Experimen[ta]. *Nec demum moueat quemquam, quod dictum sit, lignum hoc, de quo dubium exortum est; nonnullis obfuisse: quia nihil est tam salutare, quod interdum non obsit, si importune exhibeatur, atque adeo modus est castigandus, non autem remedium damnandum: alias (vt omittamus ea, quae hactenus Romae visa sunt, quae infinita sunt) Brasauolus primo genere, quod Guaiacum proprie diximus, & nigrius esse, ait, se frequentissime vsum esse, raro autem altero, quod lignum sanctum peculiariter vocabatur, numquam autem tertio illo, quod rubrum esse scripserat. At vir ille bonus non esset vsus creberrime auxilio periculoso, & cuius vanos successus expertus esset. nec alia de caussa tot alij magni nominis auctores lignum hoc, quod & habet medullam plurimam, & acrius est, alteri praetulerunt, quam quod multis sibi compertum erat experimentis.*

Nec trepidare debet aliquis, quod Consaluus de ligni sancti proprie dicti viribus secus scripserit; quia quod est Indis saluberrimũ, potest esse minus salubre in in hoc caelo ab Indis valde remoto: potestque lignum sanctum, cum caesum est, diutina mora vires suas celerius, quam Guaiacum amittere. Sed nec ignoramus in obseruandis rebus, & euentis, quam multa occurrant, quae doceant, vere proditum à viro maximo, experimentum fallax.

Ergo

Ergo non est vnum Guaiaci, siue ligni Sancti genus, sed plura, duo autem vulgatiora, quorum illud est præstantius, quod medullæ nigrescentis plurimum habet, & modice albente circulo circundatum est: atque non sine amarore, pollet magis acrimonia. nullo pacto damnandum, & reijciendum, immo maxime optandum, ac hortandi mercatores, vt huius, quam alterius, copiam non minorem importent, sinantque tum ipsi, tum pharmacopolæ, vt medici pro illorum peritia, & prudentia, pro ægrorum, inquam, & morbi natura rerum quarumcumque salubrium delectum habeant. Conclusio.

MARSILII CAGNATI DE LIGNO SANCTO ALTERA DISPVTATIO.

TSI videri potest de ligno sancto priori disputatione satis dictum in eum finem, cuius gratia suscepta est à nobis hæc disputatio, tamen supersunt nonnulla, quæ rei, de qua agitur, studiosos latere minime debent.

[Di]sputatio causa. *Scire igitur licet, ortam esse anno elapso 1601. inter duos Vrbis mercatores litem, propterea quod alter ligni sancti, eiusque vsitati, magnum satis pondus alteri vendiderat, qui admonitus; non esse illud lignum sanctum vsitatum, sed syluestre quoddam ligni genus, & illud quidem tamquam insalubre damnandum, & reijciendum; recusauit dicti ligni pretium, quod, scripto etiam cauens, fuerat pollicitus, venditori soluere: quamobrem orta lis est: cuius dirimendę caussa peritorum consilio petito, ad medicorum collegium res delata est, quod, re diligenter pensata respondit, lignum propositum*

positum ligni sancti speciem esse, & ad morbi gallici curationem, vt alia etiam ligni quædam genera, recipi posse. eoque nomine venditoris caussa superior euasit. Sed eo minime contentus emptor, appellauit, quamobrem commissa res est Cameræ Apostolicæ præsidi, qui medicis extra Collegium *celebrioribus, & aromatarijs multis conuocatis, & singulorum sententijs exquisitis, intellexit venditoris caussam meliorem esse, vno vel altero excepto aromatario, qui emptori fauebat. emptor vero præsentiens caussam hic quoque suam inferiorem reddi, ante quam præses sententiam ferret, nouis oblatis summo Pontifici libellis obtinuit, vt denuo à peritis viris de re eadem ageretur. Itaque nomine Sanctissimi ego, qui Protomedici munere fungerer (cum acta sint priora Odoardo* Lopio *eundem magistratum gerente) Collegium conuocaui nostrum, & extra* Collegium *medicos, quot quot adesse vellent, inuitaui, & aromatarios, & alios, qui ligni sancti, pro eorum professione, notitiam aliquam habere poterant, quibus omnibus, & singulis datus est dicendi locus, & auditi quicumque aliquid dicere voluerunt; illis vero tandem dimissis,* Collegium *denuo pronuntiauit, & notario mandauit, vt quod actum erat, hunc in modum describeret.*

Facta congregatione in gymnasio Romano, ad quam conuenerunt perillustris, & excellentissimus Dominus Iacobus Bonauentura physicus Secretus S. D. N. Collegium medicorum, atque medici multi extra Collegium, Consules aromatariorum, vna cum pluribus Decre[tum] Colleg[ii]

 alijs

alijs aromatarijs, atque vnus saltem drogherius, ac quidam ex stupharolis vocatis, qui sunt experimentatores ligni sancti, fuit proposita quæstio.

An lignum, quod dicitur Corradi, *sit reale lignum sanctum, ad medicinam adhibendum, nec ne; Auditis igitur sigillatim supradictis omnibus, eorumque rationibus examinatis: insuper visis, & recognitis truncis tam ligni sancti Corradi, quam alterius hactenus vsitatis, decoctisque cuiuscumque ligni varijs, ac oleis diligenter examinatis, cum medici omnes extra collegium, & aromatarij pro maiori parte, ac præsertim horum seniores, & peritiores; accedente omnium prædictorum simili consensu, excepto drogherio; amplexi essent partem affirmatiuam, Collegium prędictum (annuente eodem perillustri, & excellentissimo domino* Iacobo *S. D. N. medico secreto) decreuit, lignum Corradi, de quo disputatum est, esse idem lignum sanctum, quod vulgus ita solet vocare lignum sanctum: atque debere ad vsum medicinæ recipi, aduersus eos morbos, quibus lignum sanctum adhiberi solet, nisi quatenus aliquid eius aquæ marinæ contactu vitium contraxerit, quæ medicorum cura debet esse, vt, cum exhibendum est, id, quod vitio caret, eligatur.*

Hæc *igitur hunc in modum acta sunt, non in angulis, non in tenebris, sed in hominum luce, publico, & per quam celebri loco.*

Lignum de quo differitur quodnam sit.

Scire insuper licet, lignum dictum Corradi *(quod nomen est illius mercatoris, qui lignum vendiderat, de*

quo lis est orta) esse illud, quod (vt in priori disputatione dictum est) medullam habet nigram plurimam, circulo angusto albente circundatam, cuius nomen proprium, ex traditis ab Hispano, *primo historiæ horum lignorum auctore, esset* Guaiacam, *si quidem ligni sancti appellatio tamquam propria indita est alteri, quod nasci prodiderunt in insula S.* Ioannis *portus diuitis, cuius angustior est niger orbis ligni medium occupans instar medullæ. Verum (vt ante quoque dictum est) vulgus vtrumque, & omne aliud simile, lignum sanctum promiscue appellat: qua & nos vtimur appellatione, quia (vt est vetus, & peruulgatum dictum) loquendum, vt plures.*

Cum autem sit euidens quædam lignorum differentia, in priore disputatione exposita, non erit accusandus qui dicat plura esse huius ligni genera, quoniam probatissimi quoque auctores in vsu vocabuli huius, Genus, sæpe normam spreuerunt dialecticam, cum enim sit vnum genus, vel rectius vna species animalis homo, tamen dici solet hoc & illud hominum genus, certe M. Cicero *scriptum reliquit, rem eandem sæpe alij genus, alij partem esse, sic enim homo animalis pars est, Vrbani, &* Troiani *genus: & alibi dixit de Antonio duo genera lenonum, & latronum delectarunt: est (inquam) vnum hominum genus, tamen dicuntur homines quoque genere differre, vt scilicet differunt vel sexu, vel ætate, vel natione, vel officijs, & huiusmodi. immo ipse Arist. lib. 6. de histor. animal. ait canum*

Ligni sa[ncti] plura ge[ne]ra.

esse

esse plura genera, πλείω γένη, tamen canis pars est, siue species animalis. Quercus est plantæ, & arboris pars, siue species, tamen Theophrastus lib. 2. de plantis dixit, huius genera alijs quatuor esse, alijs quinque. γένη μὲν οὖν οἱ μὲν τέτταρα ποιοῦσιν οἱ δὲ πέντε. quibus similia sunt admodum multa. Longe vero minus arguendus, qui plures esse huius ligni species affirmet, quando inter illa sit talis varietas, atque similitudo, qualem inter plantas alias multas haud dubie esse obseruatum est, & est in confesso apud omnes. quanta est inter vites dissimilitudo? tamen non negamus esse generis eiusdem species, nec dicimus vnam esse veram vitem, alias vero adulterinas, falsasque esse. quid de prunis dicam, de malis, piris, ficubus? quanta varietas, quanta dissimilitudo? idem tamen est nomen, & generis eiusdem parteis esse nemo diffitetur. Quis ergo Zaleucus, aut Charondas legem fixit, vnum esse tantum ligni sancti genus, aut speciem vnam, falsas esse præter hanc vnam reliquas? Consaluus in insula S. Dominici vocatum Guaiacum vidit, & descripsit, deinde in insula S. Ioannis similem huic arborem, non sine aliqua tamen differentia; quamobrem & aliud nomen inditum; nec ausus affirmare eamdem esse speciem, sed inquit, Dos arboles ay mas notables, non ait vnam arborem, sed duas, non numero differentes, quia sunt numero infinitæ, sed specie, quamquam testatur, multos opinatos ambas ex eadem esse specie, siue genere. sane si nulla inter illas dissimilitudo extitisset, dubitatum non fuisset,

esset

esset ne eadem, an alia arboris species: operis ille differentiam scripsit, quod altera esset in curandis morbis efficacior. cæteris ligni facies etiam diuersa, quia nigrius alterius meditullium, non ætate, sed genere, & natura, vt in priore disputatione dictum est. alij saporis quoque & odoris diuersitatem adnotarunt. sed quæ maior, quam inter rosas differentia? rosas tamen esse dicimus. frustra itaque certatur, sit ne vnum tantum, an plura ligni sancti, siue Guaiaci genera. & recte statutum est, plura esse. genus, inquam, vnum, plures species, & ex his vnam illam esse, de qua lis orta dicitur.

Sed non miror, nec mirari quisquam debet, litem hãc ortam esse. ante annos quinquaginta Augerius Ferrerius libro primo de pudẽdagra, cum tria genera ligni Indici ex Manardo retulisset, hæc subiunxit de suo, Si „ tu officinas, & mercatores adieris, tam confusas in- „ uenies apud eos has differentias, vt quid sit lignum san- „ ctum, quid Guaiacum, monstrantibus illis, discernere „ nequeas: primum enim genus plerique pro ligno sancto „ (Manardus scilicet Guaiacum hoc vocabat) & ter- „ tium pro Guaiaco (Manardus lignum sanctum voca- „ ri dixerat) ostendunt, in quem errorem etiam incidis- „ se constat scriptores quamplurimos. sunt enim qui, quod „ ipsi lignum sanctum vocant, fuscum, & flauum eligen- „ dum censent: quos colores primo, & secundo generi at- „ tribuit Manardus. Sunt qui Guaiacum albicans de- „ scribant, & cæteris præferũnt. Sed posthabita nomen „ Appellationum ligni sancti confusio.

datu-

„ *claturarum ambiguitate*; *de rebus ipsis sic statue-*
„ *mus, Tria illa genera pudendagræ conuenire, præ-*
„ *stare acrius, & odoratius*: Minus *acre, & minus odo-*
„ *ratum, minus calefacere, nec adeo siccare. Præstan-*
„ *tius illud calidis, siccisque temperaturis minus conue-*
„ *nire, cæteris magis prodesse.* Hæc *ille sane probabiliter, & quod ait de confusis nomen claturis est omnino verū.* Et *sunt duo hic animaduertenda alterum non vni standum* Consaluo, *qui primus ligni huius historiam orbi nostro communicauit, quia nondum noui orbis prouinciȩ erant perlustrata omnes, quæ nec hodie sunt, itaque nec omnis medica materia, quȩ apud* Indos *exstat, primis auctoribus satis cognita. alterum, cum diuersæ sint, licet eiusdem generis, arbores; vt sunt apud nos prunorum, cerasorum, pirorum & similium diuersȩ; illasse mutuo superare colore, & sapore, & efficacia, vel ob ætatem, vel ob soli, cælique varietatem, quemadmodum proditum est inprimis à Theophrasto, ex cuius libro sexto de plantarum caussis, ex capitibus scilicet* 17. 22. 26. 27. & 22. *quæ huc spectant, studiosis perlegenda, & huic loco aptanda relinquo.*

Quod vero ad vsum medicinæ lignum hoc recipiendum sit, quemadmodum Collegium decreuit, quis est tam non dicam medicinȩ ignarus, sed ineptus, qui neget? an nescias, nihil esse in hac rerum vniuersitate, quod in orbe medico locum non habeat? ipsa venena sunt etiam medicamenta, ex animalium quisquilijs, & recrementis medicæ opes auctæ sunt, est in omnium mani-

bus

bus Galeni liber de simplicium medicamentorum facultatibus decimus, & vndecimus. quis ergo reijciat lignum iamdiu receptum, & innumeris experimentis probatum, & in quo nulla vis est, quæ possit obesse, nisi si quid per imprudentiam medicus committat, quod in omni officio, & in cuiusuis medicamenti vsu cauendum est maxime. At dicendum semel est. Vbi toties factum est huius ligni periculum, quamobrem insalubrem vsum eius cognoscere valeamus? in angulo sane aliquo, in latebris. At contra, prioribus annis Antonij Mariæ Saluiati, & hoc ipso anno Petri Aldobrandini Cardinalium auspicijs, & munificentia, in valetudinario Sancti Iacobi incurabilium (vt vocatur) millia hominum hoc quoque vsi sunt ligno, magno fructu, non solum aduersus luem veneream, sed alias quoque ægritudines, aduersus quas vtiliter administrari consueuit. nec interim quisquam oris, fauciumue, aut ventriculi æstum, incendium, inflammationem, dolorem, aut excoriationem sensit. Non tamen omnibus profuit, ac fortasse nonnulli obfuit; Sed hoc est commune vitium non alijs solum Indici ligni generibus, sed omnis generis medicaminibus, quam rem in priore quoque disputatione tetigimus, in qua dicta sunt etiam nonnulla de acrimonia eiusdem ligni, quam vt nimiam ignari quidã, an ignaui, dãnabant. immo licere aquam parare ex pipere, ligno omisso, quasi sanniones risu obstrepebant. Verum, vt acrimoniæ modus ponendus sit, superius, dictum est. Luem vero gallicam non sola ligni Indici acri-

monia oppugnat, sed (vt doctis viris visum est) pinguedo, & lentor cum amarore, quæ in pipere non sunt: quod tamen & ipsum calefacit, siccat, per halitum digerit, atque adeo ad sudorem prouocandum efficax: cuiusmodi sunt multa; neque enim contenta vno liberalis, & munifica natura est, gaudetque varietate, vt prosit magis, & delectet, sed nec minus vt hominum ingenia sollicitet, atque exacuat.

Sed redeo ad lignum, in quo non solum acrimoniam (de qua dictum est satis) damnant, sed exiguum quoque amarorem: quamobrem Nicolai Massæ testimonium non fuit silentio inuoluendum ex tractatus tertij capite secundo, vbi hęc leguntur. Et lignum quod plus habet de substantia intrinseca nigra, est melius; hæc ibi, paulo vero post, & ad gustum est cum aliquali amaritudine, sed non manifesta multum. His ergo Ma*ßa plane lignum describit, de quo agitur, in quo acrimonia superat amaritudinem, & nigrum habet meditullium, vt iam satis dictum est. intelligimus autem ex hoc eodem* Ma*ssæ loco, lignum hoc nouum non esse, nec nuper ab* I*ndis delatum, nec esse ob exiguam amaritudinem reijciendum.* I*n curatione vero luis venereæ sudor maxime desideratur, cuius prouocandi facultas maxime posita est in acribus medicamentis (quę tamen deleteria non sint) hæc enim incidere, & per halitum digerere, optimus auctor Galenus docuit lib. 4: de medicam. simpl. cap. 19. Quicquid vero dicatur de coloris, saporis, & odoris differentia, de corticis crassitie, duritiaqȝ*

ritieque, de ligni densitate, & pinguedine, numquam aliquis efficiet, ligna ante dicta differre inter se, nisi vt ficus à ficu, pirus à piro, nux à nuce differt, & similia.

Iure itaque pronuntiatum est, lignum propositum esse ligni sancti speciem, immo esse verè lignum sanctum, iuxta vulgarem horum lignorum appellationem, cum omnia promiscue eo nomine vulgo appellentur, relicto tamquam barbaro vocabulo Guaiacan. iureq; tandem probatum est, tamquam ad luem veneream curandam aptissimum. De qua re si cum docili ingenio agatur, iam plus satis dictum est, si cum cerebrosis, durisque capitonibus, numquam satis.

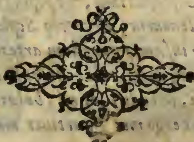
ipsos ægros in discrimen adducunt. Sunt quidem aliqui pharmacopolę viri boni, & suæ artis bene periti: sed fallendi occasio tam prompta est, tamque facilis ad fallendum via, vt non fallere difficillimum videatur. eoque euenit, vt male apud reliquos mortales pharmacopolæ semper audiuerint: quamobrem & ars ipsa sordida habita sit, & omnino (vt dicitur) mechanica. quod accipere est non ex ijs solum, quæ superius ex Plinio *relata sunt, sed etiam ex Lampridio in vita* Heliogabali, *cuius ea sunt,* Pinxit *se vt cupedinarium, vt Seplasiarium, vt popinarium, vt tabernarium, vt lenonem, &c. vbi Seplasia inter sordidas, immo & infames quasdam artes censeri videtur. ne illud Horatij memorem: Ambubaiarum collegia, pharmacopolæ, Mendici, mimi, balatrones.* »

Ad munus ergo meū pertinet maxime tum simplicia, tum composita medicamenta cognoscere. Sed qui fuere auctores, qui plantarum, & aliorum simplicium historiam descripserunt, & qui de componendi ratiome commentaria ediderunt? sane ij non pharmacopolæ aliqui, sed philosophi, ac medici magni nominis, Theophrastus, Dioscorides, Galenus, Mesueus, Auicenna, ne minus celebres tam priscos, quam recentes memoremus. Horum ergo studium imitari medicos omneis oportet, vt sint ad ægrorum salutem curandam, & Seplasiæ fraudes ludendas instructiores, & paratiores. Non erit igitur mirum, summos olim Pontifices *Romanorum medicorum collegio,*

& col-

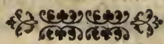
& collegij principi Protomedico vocato, ius in aromatarios dedisse, vt inprimis de illorum peritia cognoscerent, & iudicarent, & eorundem tam simplicia, quam composita medicamenta ad examen reuocarent.

FINIS.

MARSILIVS CAGNATVS VNIVERSITATIS AROMATARIORVM VRBIS CONSVLIBVS FAELICITATEM.

XORTA olim controuersia de Ligno Sancto vocato; cum visum esset ad munus, quod eo tempore gerebam, vt de ligno eodem aliquid literis traderem, impetu quodam animi, & ardore

ne licet suæ artis periti, & solertes, in eadem controuersia sibi plus, quam par nobis videretur, assumerent; De pharmacopolarum officio pauca quædam exaraui, quæ impressa, nondum tamen vulgata (erant enim errata librariorum quædam corrigenda, & non nulla, quæ vt meum, sic aliorum animum offendere poterant, interpretanda) vobis me inscio tradita sunt: At qui in eis quoniam de vestra professione aliquid minus honeste dixisse, & non nihil de eiusdem dignitate viderer detraxisse; de vobis autem professoribus parum honorifica verba fecisse; propterea euenit me male apud omnes vestræ vniuersitatis homines (vt relatum est mihi) audiuisse; Quod si me grauitertulisse dixero, non mentiar; cum nihil minus cogitauerim, quinimo persuaserim mihi futurum, vt pro vestra æquitate ijs, quæ malorum dum taxat pharmacopolarum occasione dicta sunt, æqui boniq. consuleretis. Sed quia rem præter animi mei sententiam cecidisse video; cum hinc mutuæ potius inter nos offensioni datus videatur inopinato locus: coactus sum, his breuiter ad vos litteris, meorum verborum sensum planum, & explicitum, facere: Sum professus, ac repeto, Reipublicæ expedire

bonos

bonos esse viros pharmacopolas, vt sint egris parata, & in promptu omnis generis medicamenta; quod munus cum peculiarem quandam desideret exercitationem, Medici visitationibus, & grauioribus quoque studijs districti, explere non poßunt; huiusmodi autem pharmacopolas cum alibi reperiri, tum in Vrbe potissimum affirmo. Quod si quis ex Plinio dicat, olim male pharmacopolas audiuisse; non est in malam partem accipiendum; quia licet ob fallendi, vt in aliquibus alijs artibus, occasionem, aliquorum fides suspecta esse posit, hoc tamen non efficit, quin vniuersim viri boni sint pharmacopolæ & quin citra suspitionem illis credere liceat. Nec de ea re scriptũ est a me vt dignitati, & integritati pharmacopolarum, aut saltem arti quæ honesta semper est habita, turpis aliqua nota inureretur, sed vt solum pharmacopolas hortarer ad suum munus cumulatius obeundum. Illud vero, quod acerbius dici visum est, seplasiam ab artibus liberalibus semotam inter abiectas, & humiles

Lampridius, seplasiarium, & Horatius, pharmacopolam, cum vilioribus quarundam artium professoribus commemorauerit. Quod si quis interpretaretur hæc à me narrata esse, vt tacitè significarem me quoque ita sentire; is sciat se verè decipi. Illud quidem probabile mihi videbatur, pharmacopolam græcis (quia vox Græca est,) dictum esse à Latinis seplasiarium: in ea tamen re subscribam libenter, quod viri docti ex veteribus commentarijs indicabunt. Vtrum verò idem sit seplasiarius a veteribus dictus, quem nos Aromatariorum vocemus: Hoc quoque pluribus non persequar: Dicam solum quamuis idem esse statuatur, tamen vt artes in dies meliorem formam accipiunt, & cumulatius perficiuntur, rem hodie secius multo quam olim se habere, quod & si posset silentio prætermitti tamquam notissimum, dicam tamen vt intelligatur me nihil a communi sensu alienum animo concepisse. Christiani sumus, & Christianis imbuti moribus, ac præceptis, quorum ex præcipuis est, proximi dilectio, quæ fidem in primis docet habendam esse. Itaque nos Aromatarijs seu pharmacopolis nostris fidem passim habemus. Seplasiarios autem illos veteres,

quos

quos Horatius, Plinius, & Lampridius sugillasse fortasse videntur, cum essent religione vera destituti, & de honestate minime sollicitt, vnique lucro nauarent operam, iure merito suspectæ fidei fuisse ab auctoribus indicatum est. Sed & illud profiteor artes etiam, quæ inter liberales locum non habent, animo libera'i, & ingenuo tractari posse. Nec dubium Aromatarios nostros honestos esse homines, & plerosque Aromatarij professionem non tam fortuna, vel necessitate, quam voluntate, vt honestam suscepisse; cum interim negare non liceat alıud alicui magis honestum. Itaque magni viri, & eius quidem Romani verba sunt, quibus claudere hanc epistolam statui.

„ *Quibsn artibus aut prudentia maior in est, aut*
„ *non mediocris vtilitas queritur, vt Medicina,*
„ *& Architectura, vt doctrina rerum honesta-*
„ *rum, hæ sunt ijs, quorum ordini conueniunt ho-*
nestæ, hæc M. Cicero de officiis scribens in priore libro. Scillicet pro cuiusque dignitate aliud atque aliud honestius, vel minus [illegible]estum

profiteorque. Hoc verò non tam scribo, vt ijs obtemperem, quibus non obtemperare eque nefas est ac periculosum, quam vt quod ex animo sentio palam faciam. Valete.

Marsilius Cagnatus manu propria.

F I N I S.

R O M Æ,

Ex Typografia Guilielmi Facciotti. M.DC.III.

SVPERIORVM PERMISSV.

Errata ſic èmendanda.

Pag.9.lin.16. Pharmacopolæ. p.11.l.4. expediebant. p.14.l.3. Pharmacopolæ. p.14.l.8.citato. p.16.l.24.abundat nam. p.18.l.3.lib. p.22.l.4.quòd. p.21.l.21. camælorum. p.22.l.26 perdicum. p.24.l.21. erat. p.24.l.25.quòd. p.31.li.7. introire. p.36.l.2.vilioribus.